

Замкова Я.В.

суддя Дніпровського районного суду
м. Кам'янського
Дніпропетровської області

ОБВИНУВАЛЬНИЙ АКТ ЯК ПІДСТАВА ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Досліджено проблемні питання, пов'язані із складанням обвинувального акта.

Ключові слова: закінчення досудового розслідування, ухвала суду, формулювання обвинувачення, зміст обвинувального акта, засада доведеності вини.

Постановка проблеми. Новий Кримінальний-процесуальний кодекс України 2012 року (далі – КПК України) не тільки змінив назву першої судової стадії кримінального процесу з попереднього розгляду справи суддею (за КПК 1960 р.) на підготовче судове провадження, а і визначив інші повноваження і рішення суду щодо початку судової діяльності по матеріалах проведеного досудового розслідування.

Частина 1 ст. 314 КПК України передбачає: «після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження» [1, с. 4].

Таким чином, отримання судом обвинувального акта є підставою для здійснення судом першої інстанції підготовчого провадження.

Новелою КПК України 2012 року є те, що матеріали проведеного досудового розслідування, зосереджені у кримінальному провадженні (яке раніше іменувалося кримінальною справою), не направляються до суду одночасно із обвинувальним актом. Таким чином, суд до початку судового розгляду не має можливості безпосередньо ознайомитися із доказами, зібраними слідчим під час досудового розслідування.

Незважаючи на це, ч. 3 ст. 314 КПК України покладає на суд обов'язок у підготовчому судовому засіданні прийняти одне із таких рішень:

1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 цього Кодексу;

2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4–8 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу;

3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу;

4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Якого ж змісту має бути обвинувальний акт, щоб суд, розглянувши його у підготовчому судовому засіданні, мав змогу ухвалити законне і обґрунтоване рішення?

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В юридичній літературі проблемам законності та обґрунтованості процесуальних рішень завжди приділялася значна увага. Вагомий внесок у розвиток теорії процесуальних рішень зробили вчені-процесуалісти різних часів, зокрема: М.І. Бажанов, М.М. Гродзинський, Н.В. Глинська, Ю.М. Groшевий, В.С. Зеленецький, А.Я. Дубинський, П.А. Лупинська, О.Р. Михайленко та інші. Проблемам форми та змісту документа, яким завершується досудове розслідування (обвинувального висновку чи обвинувального акта), присвятили свої роботи Ю.В. Гришин, В.С. Зубарев, Л.П. Крисін та В.Ф. Статкус, С.П. Єфімічев, А.К. Звірбуль, С.К. Пітірцев, В.А. Коханов і А.В. Савкин, А.Г. Каткова, Т.В. Каткова та інші. Але ці дослідження були проведені до прийняття нового КПК України. Деякі аспекти змісту обвинувального акта останнім часом розглядалися в роботах К.В. Легких [2, с. 90–91], Т.В. Каткової [3, с. 73–75] та інших.

Мета даної статті – визначити необхідні критерії до змісту обвинувального акта, який є підставою для прийняття та розгляду судом першої інстанції рішень у підготовчому провадженні.

Діючий КПК України у п. 3 ч. 2 ст. 283 та у ст. 291 передбачає, що однією із форм закінчення досудового розслідування є складання слідчим обвинувального акта, який затверджений прокурором. Цей документ за змістом суттєво відрізняється від обвинувального висновку, яким закінчувалося досудове розслідування за КПК 1960 року.

Відповідно до ч. 2 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт має містити такі відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;
- 5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону

України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

б) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;

7) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

7-1) підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;

8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

9) дата та місце його складення та затвердження.

До обвинувального акта додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 цього Кодексу);

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного;

5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Як бачимо, стаття 291 КПК України не зобов'язує слідчого надати аналіз зібраних у досудовому провадженні доказів і обґрунтувати своє рішення про необхідність направлення кримінального провадження до судового розгляду.

Натомість, у теорії кримінального процесу і практикою застосування кримінально-процесуальних норм доведено, що будь-яке процесуальне рішення має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Конституція України однією із засад кримінального судочинства (п. 3 ч. 3 ст. 129) визначає засаду забезпечення доведеності вини [4, с. 64]. Це конституційне положення знайшло відображення і у п. 10 ч. 1 ст. 7 та ст. 17 КПК України.

Яким же чином засада доведеності вини реалізується у процесуальних рішеннях слідчого, прокурора та суду?

Стаття 110 КПК України визначає, що процесуальними рішеннями є усі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. У цій статті, зокрема, викладено вимоги, які пред'являються до обвинувального акта та постанов слідчого. Слід зазначити, що ч. 4 ст. 110 КПК України є відсилочною до ст. 291 КПК України, яка передбачає зміст обвинувального акта і згідно з якою обвинувальний акт не має містити аналізу доказів, зібраних досудовим розслідуванням, та вмотивованості рішення слідчого щодо направлення кримінального провадження до суду.

А постанова слідчого відповідно до п. 2 ч. 5 цієї самої статті 110 КПК має бути обґрунтованою та вмотивованою.

Як вірно зазначає Т.В. Каткова, складається парадоксальна ситуація – в основному документі досудового розслідування слідчий на свій розсуд формує обвинувачення і додає до нього лише перелік документів (реєстр матеріалів досудового розслідування) і не дає аналізу зібраних доказів, хоча ст. 94 КПК України передбачає, що слідчий, прокурор за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні усіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Авторка зазначає, що ні в повідомленні про підозру, ні в обвинувальному акті слідчий, прокурор не дають оцінки доказам [3, с. 74].

Вивчення обвинувальних актів, що надходять до суду для призначення підготовчого судового засідання, свідчить про те, що зі змісту обвинувальних актів у багатьох випадках незрозуміло, чому описова частина обставин того чи іншого діяння обвинуваченого має невідповідну кваліфікацію за вказаною в обвинувальному акті статтею Кримінального кодексу України (наприклад, описова частина грабiж, а кваліфікація як розбійний напад), а також не містить фактичних обставин кримінального правопорушення.

Як приклад можна навести обвинувальний акт у кримінальному провадженні по обвинуваченню громадянина П. за ч. 3 ст. 187 КК України, який був розглянутий у підготовчому судовому провадженні Жовтневим районним судом м. Кривого Рогу 10 грудня 2015 року.

Під час судового розгляду прокурор вважає, що обвинувальний акт складений із дотриманням встановлених вимог, підстав для закриття справи, внесення подання про визначення підсудності немає, просив призначити справу досудового розгляду.

Потерпіла та її представник підтримали прокурора та просили призначити обвинувальний акт до судового розгляду, а також визнати потерпілу цивільним позивачем.

Захисник обвинуваченого вважав за необхідне повернути обвинувальний акт прокурору через наявність у ньому внутрішніх суперечностей, граматичних помилок і описок, а також невідповідності реєстру матеріалів досудового розслідування вимогам ч. 2 ст. 109 КПК України. Також надав скарги на бездіяльність слідчого та прокурора у порушенні порядку розкриття матеріалів кримінального провадження та ознайомлення з доказами, порушення встановленого законом порядку вручення обвинувального акта обвинуваченому, на дії слідчого з неправильної кваліфікації злочину.

Обвинувачений підтримав свого захисника та просив повернути обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків, зазначив, що йому було надано обвинувальний акт слідчим, а не прокурором.

Прокурор, потерпіла та представник потерпілої заперечував проти задо-

волення скарг захисника, зазначивши, що матеріали досудового розслідування, обвинувальний акт та реєстр матеріалів до нього було надано обвинуваченому та його захиснику, про що свідчить розписка в матеріалах справи. Стосовно кваліфікації дій вказали на те, що вказані питання мають вирішуватися під час судового розгляду справи.

Суд, заслухавши думку учасників судового провадження, вивчивши обвинувальний акт та долучений до нього реєстр матеріалів досудового розслідування, прийшов до такого висновку.

Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України, обвинувальний акт є процесуальним документом, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим ст. 291 КПК України, яка, у свою чергу, містить вичерпний перелік відомостей, які повинен містити обвинувальний акт, і вони є обов'язковими для їх виконання слідчим і прокурором.

Так, згідно з п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт має містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті КК України та формулювання обвинувачення. При цьому, за змістом цієї норми, формулювання обвинувачення в обвинувальному акті викладається після викладу фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, та правової кваліфікації кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті Закону України про кримінальну відповідальність.

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України, судовий розгляд проводиться не в межах повідомлення особі про підозру, а в межах висунутого їй обвинувачення відповідно до обвинувального акта, який є важливим процесуальним документом і основою для захисту обвинуваченого в суді.

Формулювання обвинувачення повинно містити посилання на обставини, які відповідно до положень ст. 91 КПК України входять до предмета доказування: це подія злочину, форма вини, мотив вчинення кримінального правопорушення, вид і розмір шкоди, завданої правопорушенням.

Обов'язок доказування цих обставин покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК України випадках – на потерпілого (ч. 1 ст. 92 КПК України). Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий чи прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

З обвинувального акта вбачається, що останній своїми діями заподіяв

майнову шкоду потерпілій на загальну суму 9300 гривень. Однак, з обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування не вбачається, що по кримінальному провадженню проводилася експертиза для визначення розміру матеріальних збитків, заподіяних кримінальним правопорушенням, проведення якої, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, є обов'язковим і непроведення якої є порушенням вимог ст.ст. 91, 92 та 242 КПК України та порушенням права на захист обвинуваченого через неконкретизацію обвинувачення.

Також, згідно з положеннями п. 9 ч. 2 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт має містити дату і місце його складання та затвердження.

Як вбачається із наданого до суду обвинувального акта, його було складено 15 вересня 2015 року в приміщенні Тернівського РВ КМУ ГУМВС України в Дніпропетровській області, за адресою: м. Кривий Ріг, вул. Бірюзова, 2, проте подія злочину відбулася 17 вересня 2015 року, про що внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань 18 вересня 2015 року. Також із реєстру матеріалів досудового розслідування вбачається, що повідомлення про підозру було пред'явлено 18 вересня 2015 року.

Крім того, у датах затвердження вказаного обвинувального акта маються виправлення, які унеможливають встановлення дати його затвердження та які не засвідчені належним чином. Таким чином, через вказані виправлення у даті затвердження суду не можна достовірно встановити дату затвердження обвинувального акта.

Зазначені неузгодженості обвинувального акта унеможливають перевірку судом дотримання строків та порядку здійснення досудового розслідування.

Вказані невідповідності обвинувального акта вимогам ст. 291 КПК України не дозволили колегії суддів провести підготовку до судового розгляду і постановити ухвалу про призначення судового розгляду, тому колегія суддів прийшла до висновку, що згідно з вимогами п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України даний обвинувальний акт необхідно повернути прокурору для усунення виявлених недоліків.

Слід зазначити, що ст. 225 КПК України (1960 р.) передбачала, що в описовій частині обвинувального висновку слідчий зазначав обставини справи, які встановлено на досудовому слідстві: місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, вчиненого кожним обвинуваченим, а також докази, які зібрані у справі, відомості про потерпілого, показання кожного із обвинувачених по суті пред'явленого обвинувачення; доводи, наведені ними на свій захист, і результати їх перевірки, наявність обставин, які обтяжують та пом'якшують покарання. При посилянні на докази обов'язково зазначалися аркуші кримінальної справи [5].

Ці вимоги обвинувального висновку цілком відповідали принципу доведеності вини і забезпечення права на захист. Складений таким чином підсумковий документ досудового розслідування дозволяв обвинуваченому і його захисникові підготуватися до попереднього розгляду справи в суді, своєчасно

заявити клопотання про спростування доказів або про їх визначення, та виробити позицію захисту під час судового розгляду.

Слід підтримати точку зору Ю.О. Гришина, який ще у 2000 році, досліджуючи процесуальні особливості закінчення досудового слідства складанням обвинувального акта, довів, що це рішення слідчого має «виражати не просто думку слідчого про винність обвинуваченого, але і його внутрішнє переконання, як результат оцінки зібраних у справі доказів. Це зводить обвинувальний документ до особливо відповідальних актів досудового розслідування» [6, с. 12].

Нині діючий КПК України зводить нанівець діяльність слідчого, оскільки перекладає на прокурора, який особисто на розслідує кримінальне провадження, а лише підтримує державне обвинувачення в суді, робити в усній формі у підготовчому провадженні висновок про необхідність призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта.

Такий порядок не надає можливості суду ознайомитися із матеріалами кримінального провадження і упевнитися, чи обґрунтована позиція державного обвинувача матеріалами кримінального провадження.

Слід зазначити, що після прийняття нового КПК України прокурори здійснюють не тільки функції нагляду за додержанням закону органом досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення в суді, що передбачено у ст. 121 Конституції України, а і здійснюють функцію процесуального керівництва, що, по суті, суперечить конституційній нормі [4, с. 61].

Як свідчить судова практика, прокурори місцевого рівня здійснюють процесуальне керівництво в середньому у 200 провадженнях щомісячно. При такому навантаженні бути ознайомленим з усіма подробицями кримінального провадження, яке особисто не розслідував, прокурор не може. А це призводить в багатьох випадках до формальної участі прокурора у підготовчому судовому засіданні.

Уникнути таких порушень можна завдяки закріпленню в КПК України вимог обґрунтованості і вмотивованості обвинувального акта.

Як вірно зазначає Н.В. Глінська, «обґрунтованість – це підтвердження правильності усіх висновків, що містяться в конкретному акті, посиланнями на відповідні норми права, сукупністю зібраних доказів і взаємопов'язаних з ними переконливих доводів... Встановлення правової вимоги обґрунтованості усіх правових рішень мало б важливе значення для забезпечення прав учасників кримінального процесу, оскільки, з одного боку, унеможлиблюють прийняття голослівних рішень, а звідси й безпідставне обмеження прав і законних інтересів особи, а з другого – забезпечують право на їх оскарження, оскільки обізнаність особи в підставах прийняття того чи іншого рішення дозволяє належним чином обґрунтувати скаргу чи клопотання» [7, с. 17].

Висновки. На нашу думку, вимоги обґрунтованості і вмотивованості мають бути закріплені в КПК України не тільки до постанови слідчого (ч. 5 ст. 110 КПК) та вироку суду (ст. 370 КПК), а і до обвинувального акта.

Тому пропонуємо ч. 2 ст. 291 КПК України доповнити положенням та-

кого змісту: «в описово-мотивувальній частині обвинувального акта після викладення встановлених у досудовому розслідуванні обставин вчиненого кожним із підозрюваних кримінального правопорушення мають бути викладені аналіз доказів, які зібрані стороною обвинувачення; показання кожного підозрюваного по суті висунутої підозри; доводи, наведені ним на свій захист, і результати їх перевірки слідчим. Обвинувальний акт направляється до суду разом із усіма матеріалами досудового розслідування».

Слід також передбачити у КПК України можливість надання до суду стороною захисту, після отримання обвинувального акта, захисного висновку, який буде розглядатися судом у підготовчому судовому засіданні разом із обвинувальним актом за участю сторін при вирішенні питання про призначення судового розгляду.

Такі доповнення до КПК України посилять відповідальність слідчого та прокурора за результати своєї діяльності, будуть суттєвою перепорою від необгрунтованого обвинувачення невинуватих осіб та стануть надійним фільтром недопущення до судового розгляду неякісно розслідуваних кримінальних проваджень.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х., 2012.
2. Легких К.В. Використання недоліків обвинувального акта стороною захисту як форма кримінального позову / К.В. Легких // Кримінальне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали науково-практ. конф., 18–19 квітня 2013 року, м. Сімферополь-Алушта / відп. ред. М.А. Михайлов, Т.В. Омельченко; Таврійський нац. ун-т імені В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2013.
3. Каткова Т.В. Чи відповідає форма і сутність обвинувального акта засадам кримінального судочинства / Т.В. Каткова // Кримінальне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали науково-практ. конф., 18–19 квітня 2013 року, м. Сімферополь-Алушта / відп. ред. М.А. Михайлов, Т.В. Омельченко; Таврійський нац. ун-т імені В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2013.
4. Конституція України (з постатейними матеріалами). – Х., 2007.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х., 2012.
6. Гришин Ю.О. Закінчення досудового слідства із складанням обвинувального акта : автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.09 / Ю.О. Гришин. – Х., 2000.
7. Глинська Н.В. Обгрунтування рішень у кримінальному процесі : автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.09 / Н.В. Глинська. – Х., 2003.

Замковая Я.В. Обвинительный акт как основание подготовительного производства в суде первой инстанции. Исследованы проблемные вопросы, связанные с составлением обвинительного акта.

Ключевые слова: окончание досудебного расследования, решение суда, формулирование обвинения, содержание обвинительного акта, принцип доказанности вины.

Zamkova Ya. V. The indictment as a reason for preparatory production of the court of first instance. The article deals with the problematic issues related with drawing up of indictment.

The Criminal Procedural Code of Ukraine determined the new powers and the court decision on the beginning of the judicial activity based on materials of pre-trial investigation.

Getting of indictment by the First Instance Court is the basis of beginning of preparatory production. Prior to the beginning trial, the court is not able to get acquainted with the evidence gathered by investigators during the pre-trial investigation.

Art. 291 Code of Criminal Procedure requires investigators to provide analysis of evidence, which have been gathered during the pre-trial evidence, and justify its decision to the direction of criminal proceedings for trial

Instead, the theory and practice of criminal proceedings proved that any procedural decision must be lawful, justified and motivated. There is a situation in which basically document the preliminary investigation the investigator, the prosecutor in charge formulates its discretion, without providing analysis of collected evidence.

Study of indictments which are coming to the court, indicating that their content in many cases it is not clear, position of the public prosecutor is not justified the materials. To avoid this situation possible due to the consolidation in CPC of Ukraine requirements of reasonableness and motivate of guilty act. These requirements are consistent with the principle of proof of guilt and ensure the right to protection.

It should also make available to the defense to give to the court a protective opinion after receiving the indictment act, which will be considered by the court at the preliminary court session with the indictment involving the parties.

These additions to the CPC of Ukraine increase responsible of investigator and prosecutor for results of its activities and will be a substantial barrier to unjustified accusations.

Keywords: *the end of the pre-trial investigation, the court's decision, formulation of the accusing, the content of the indictment, the principle of proof of guilt.*

Надійшла до редакції 16.06.2016

Сорока І.В.

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОБСТАНОВКА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАДІЖОК ЧУЖОГО МАЙНА ГРОМАДЯН, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Розглянуто такий структурний елемент криміналістичної характеристики крадіжок чужого майна громадян, вчинених неповнолітніми, як обстановка. Проаналізовано позиції вчених щодо змісту та значення розглядуваного компонента. За результатами проведеного дослідження наведено зв'язок між місцем та часом вчинення крадіжки чужого майна громадян, вчинених неповнолітніми.

Ключові слова: *криміналістична характеристика, обстановка вчинення, місце, час крадіжки, неповнолітні.*

Постановка проблеми. Статистичні дані Генеральної прокуратури України визначають, що за 2014 р. обліковано 226756 крадіжок, з яких повідомлення про підозру вручено у 70502 випадках. У той же час у 2015 р. обліковано вже 321336 фактів, з яких повідомлення про підозру вручено у 93894